

Wás God in Auschwitz, en waar was Hij?

Studie theologe
Blei-Strijbos over
Joodse auteurs die
overleefden

door Henk H. van As

HAARLEM/UTRECHT - „Nee, de vraag waar God was tijdens de uitmoording van de Joden door de nazi's, is niet goed. Waar was de menselijke verantwoordelijkheid? Dat is de centrale vraag. Wij mogen ons niet verschuilen achter Gods vermeende afwezigheid in Auschwitz, zodat we zelf vrijuit gaan. Hoe kon die holocaust gebeuren? Die kan, naar het woord van Elie Wiesel, opnieuw plaatshebben. Wiesel zei ook: Tegenover liefde staat niet haat, maar onverschilligheid.”

Aldus de Haarlemse hervormde emeritus predikante dr. Corry Blei-Strijbos (68). Donderdag promoveerde zij in Utrecht tot doctor in de Godgeleerdheid (godsdienspsychologie) op de lijvige studie *Woorden voor het onzegbare*. Zij las daarvoor Joodse Auschwitz-literatuur „met het oog op de vraag naar de betekenis van religie in existentiële crises”. Anders gezegd: Hadden Joden in de kampen steun aan hun religie of hebben zij God toen verbannen uit hun leven?

Godverlatenheid

Dr. Blei-Strijbos onderzocht drie Joodse overlevingskampauteurs: de al overleden Clara Asscher-Pinkhof, Gerhard Durlacher en de in Amerika docerende Elie Wiesel. Ook ging zij na, hoe vier rabbijnen, onderling zeer verschillend, met deze vragen omgingen.

Wat was nu precies het uitgangspunt van uw studie en hoe kwam u op dit thema? „Mijn God, mijn God, waarom hebt Gij mij verlaten?” is een kreet van de mens in nood. Die hartenkreet komt voort uit de Joodse gemeenschap; anderen namen haar over. In de Bijbel vinden we Job, de Psalmen, profeten, Jezus Zelf. Die vraag moet in de kampen hebben geklonken. Mijn studie gaat, vooral door lezen en luisteren, om dit gegeven: Hoe konden Joodse overlevenden de kampervaringen doorstaan? Welke rol speelde daarbij hun religiositeit? De vraag voor ons als pastores en levensbegeleiders is ook: Kan hun overleven van Auschwitz anderen helpen om hun zware crises door te komen?”

Hoe pakte u uw onderzoek aan, gezien de grote hoeveelheid 'overlevingsliteratuur'? „Ik koos voor de verhalende opzet. In de praktische theologie gaat men nu vaak uit van het levensverhaal van mensen. Hoe klinkt het verhaal van God met juist deze ene mens door? Welke relatie is er tussen zijn leven, zijn gedrag en sociale verbanden en de religie waarin hij leeft? Maar mijn

Dr. Corry Blei-Strijbos ontdekte bij Joodse auteurs na Auschwitz, dat zij God niet de schuld gaven van wat mensen anderen aandeden.

foto ND/Piebe Bakker

voorraag was: Mogen niet-Joden, vooral christenen, zich hierover wel uitspreken? Past juist hun hier geen respectvol zwijgen? Zij waren immers onder daders en omstanders. Heeft hun geloofstraditie niet bijgedragen tot het ontstaan van deze catastrofe? Toch moeten christenen die Auschwitz-ervaringen wel in studie nemen, juist omdat zij erbij stonden, en de holocaust raakt als breuk in de westerse geschiedenis heel de mensheid.”

„Mijn eerste doel was: luisteren. Uit de grote hoeveelheid auteurs koos ik er drie. Dat hadden ook anderen kunnen zijn, zoals dr. Jaap Meijer, Abel Herzberg of Primo Levi. Ik beperkte me tot Joodse auteurs en benutte niet het werk van ds. J. Overduin of Helmut Gollwitzer. Ik selecteerde ook niet op hun al

of niet orthodox of chassied of liberaal zijn. Clara Asscher-Pinkhof was al vroeg weduwe van een orthodoxe rabbijn. Durlacher heeft zich nooit betrokken gevoeld bij de synagoge. Wiesel stamt uit de Oost-Europese chassidische traditie en is die toch op de een of andere manier trouw gebleven. Na de schrijvers wilde ik ook rabbijnen aan het woord laten, in al hun verscheidenheid. En de psychiater Viktor Frankl, die al in Auschwitz zijn psychiatrische methode ontwikkelde.”

Wie van de auteurs en rabbijnen sprak u het meest aan?

„Clara Asscher-Pinkhof liet direct na de oorlog haar boek *Sterrekinderen* verschijnen, over de belevenissen van de kampkinderen

met hun gele ster. Later publiceerde zij haar *Danseres zonder benen*. Beide boeken verschenen in herdruk bij de christelijke uitgeverij Kok. Bij Durlacher was het vooral zijn zoeken naar menselijkheid. Om Wiesel, Nobelprijswinnaar voor de vrede, kun je niet heen. Hij benadrukt de onverschilligheid tegenover de Jodenmoord. Het was niet eens haat van die mensen, ook christenen, die deden wat hun gevraagd werd of die gewoon toeschouwers waren.

Bij de Joodse auteurs en theologen zocht ik naar het menselijke antwoord. Vonden deze overlevenden steun in hun Joodse religie, die meer is dan lidmaatschap van een geloofsgemeenschap?

Een Jood is als het ware naar zijn aard religieus, ook als hij, zoals Durlacher, de syna-

goge mijdt. Je kunt Durlacher met zijn zoeken naar ware menselijkheid ook geen agnosticus noemen en helemaal geen atheïst. Het ging mij ook om uitspraken als 'het Joodse lijden is een gift en een les voor de mensheid' van bisschop O'Connor en om dat toekijken: 'de wereld heeft gezweven' (Wiesel). Een ander wees op Hitler als de nieuwe Nebukadnessar: Wat gebeurde kan weer gebeuren. Psychiater Frankl zei het zo: 'Wij hebben de mens leren kennen zoals hij wezenlijk is. Tenslotte is het de mens die de gaskamers (...) heeft uitgevonden, maar het is ook de mens die deze gaskamers waardig heeft betreden, met het *Onze Vader* of het *Shema Yisrael* (Hoor, Israël, de Here is Een, vA) op de lippen.'"

Dominee(se) en schrijfster

De weg van Corry Blei-Strijbos (Den Haag, 1932) naar het doctoraat was opvallend. Ze was verpleegkundige, hervormd catechete, is echtgenote van de oud-secretaris-generaal van de Nederlandse Hervormde Kerk dr. K. Blei, docent godsdienstonderwijs, hulpprediker. In 1991 deed ze haar doctoraal in Utrecht bij zendingswetenschapper prof. J.A.B. Jongeneel en in 1992 volgde haar kerkelijk examen. In 1994 werd ze predikant in Haarlem voor de hervormde diaconale huizen. In 1997 ging mw. Blei met emeritaat. Ze was en is ook auteur van zo'n dertig kinder- en jeugdboeken, van gedichten en VCL-romans („die op hun wijze de lezer toch ook steun bieden in herkenbare situaties”). In haar roman *Sara Sanders* komt de vraag van de uitroeiing van de Joden specifiek aan de orde.

Haar promotor was prof. J. Visser, emeritus-godsdienspsycholoog aan de Universiteit Utrecht, en haar copromotor de pastoraal psychologe dr. J.N. Meulink-Korf. Opponenten waren onder meer de hoogleraren Jongeneel, H.W. de Kniiff en P.W. van der Horst. *Woorden voor het onzegbare* is een uitgave van Kok te Kampen, 396 blz., prijs f 59,-.

Wat levert uw studie op voor het pastoraat van en onder christenen? Is een vergelijking van de Jodenmoord met andere crisissituaties wel mogelijk?

Mevrouw Blei is als predikante in Haarlem nauw betrokken bij diverse vormen van pastoraat. Ze concludeert zorgvuldig, dat een echt antwoord op de vraag over Auschwitz ook haar niet mogelijk is. „Maar de Joodse religie hielp mensen er wel door. Die gaf geen oplossing in de zin van bevrijding uit dit lijden, maar er was openheid voor het transcendente, voor het 'lege midden': er werden woorden gevonden voor het onzegbare (Wiesel). Er blijven open vragen, ook voor het christelijk pastoraat. Maar voorzover dat betekent: er zijn, bijstaan in crises, troost bieden, leert het luisteren naar deze auteurs mij, dat God in alle nood nabij is. De kerk moet bidden voor en uitzien naar haar eigen bevrijding, maar christenen kunnen veel leren van de wijze waaronder zij het onzegbare onder woorden hebben gebracht.”